

Mogućnosti poticanja dječjega govornog razvoja u jasličkoj odgojnoj skupini

Urošević Ivanuš, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:849707>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-22**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

Petra Urošević Ivanuš

**MOGUĆNOSTI POTICANJA DJEČJEGA GOVORNOG
RAZVOJA U JASLIČKOJ ODGOJNOJ SKUPINI**

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Petra Urošević Ivanuš

**MOGUĆNOSTI POTICANJA DJEČJEGA GOVORNOG
RAZVOJA U JASLIČKOJ ODGOJNOJ SKUPINI**

Diplomski rad

Mentor rada:
doc. dr. sc. Jelena Vignjević

Zagreb, rujan 2022.

ZAHVALA

Zahvaljujem se svojoj mentorici doc. dr. sc. Jeleni Vignjević na strpljenju, razumijevanju i vodstvu pri izradi diplomskog rada.

Zahvaljujem se svojim *Zmajićima* i *Točkicama* koji su uveseljavali svaki naš zajednički dan. Oni su glavna inspiracija ovoga rada i svaki od njih doprinio je na svoj poseban način.

Posebno se zahvaljujem svojoj obitelji koja me uvijek gurala naprijed, motivirala me, pružala mi podršku, koja ni trenutka nije sumnjala u mene, čak ni onda kada ja jesam.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Razvoj govora i jezika	2
2.1. Prenatalno razdoblje	3
2.2. Jezični razvoj u ranoj dobi	5
2.2.1. Predverbalno razdoblje	5
2.2.2. Verbalno razdoblje	7
2.3. Teorije o usvajanju jezika	8
3. Osobitosti razvoja govora i pismenosti u ranoj dobi	10
3.1. Osobitosti razvoja djetetova govora u dobi od jedne do dvije godine	10
3.2. Osobitosti razvoja djetetova govora u dobi od dvije do tri godine	11
3.3. Izranjajuća i rana pismenost	11
3.3.1. Mogućnosti poticanja izranjajuće i rane pismenosti u vrtiću	15
4. Povezanost govora i motorike	17
5. Uloga odgojitelja i okoline u poticanju dječjega jezičnog razvoja u ranoj dobi	18
5.1. Jezične igre	20
5.2. Malešnice	21
5.3. Slikovnice	22
5.4. Pjesmice	24
5.5. Brojalice	24
6. Izabrane bilješke iz prakse odgojiteljskog poticanja dječjega jezičnog razvoja i rane pismenosti	26
7. Zaključak	28

Literatura

Izjava o samostalnoj izradi rada

Sažetak

Razvoj govora i jezika započinje još u prenatalnom periodu, kada se razvijaju slušni organi fetusa i ono još u majčinoj utrobi počinje reagirati na zvukove iz svoje okoline. Nakon rođenja započinje predverbalno razdoblje razvoja jezika, a pojavom prve djetetove riječi počinje i verbalno razdoblje.

Usvajanje jezika objašnjavaju i mnoge teorije sa svojim predstavnicima, od kojih svaka naglasak stavlja uglavnom na jedan segment razvoja. Nijedna teorija razvoju jezika ne pristupa multidisciplinarno te ga ni jedna ne objašnjava u potpunosti.

Nadalje, u radu se navode osnovne osobitosti razvoja govora kod djece jasličkih skupina (u dobi od jedne do dvije te od dvije do tri godine).

Objašnjena je i povezanost između razvoja govora i motorike. Naime, prije nego što progovore, djeca svijet istražuju dodirom, svojim ručicama. Stoga ne čudi da postoji povezanost između razvoja motorike i razvoja govora – odstupanja u razvoju fine motorike povezana su sa odstupanjima u razvoju govora.

Na kraju rada prikazana je važna uloga odgojno-obrazovne ustanove i odgojitelja u poticanju govorno-jezičnog razvoja te su navedeni primjeri iz odgojiteljske prakse u poticanju jezičnog razvoja i rane pismenosti.

Ključne riječi: razvoj govora, poticanje govora u jaslicama, uloga odgojitelja

Opportunities for encouraging speech development in the nursing educational group

Summary

Speech and language development begins in the prenatal period, when the auditory organs of the fetus are developing, and it begins to react to the sounds from its environment. After birth, the pre-verbal period of language development begins and with child's first word begins the verbal period.

Language acquisition is explained by many theories with their representatives, but each theory emphasizes mainly one segment of development. None of the theories takes multidisciplinary approach, nor does one explain it completely.

Furthermore, the paper outlines the basic features of speech development children in nursery groups (at the age of one to two and two to three years).

Paper also explains the connection between development of speech and motor skills. Before they can speak, children explore the world by touch, with their hands. Therefore, it is not surprising that there is a connection between development of motor skills and speech – deviations in development of fine motor skills are associated with deviations in development of speech.

Finally, paper presents an important role of educational institutions and preschool teachers in encouraging speech and language development and early literacy with examples from educational practice.

Key words: speech development, encouraging speech development in nursing groups, the importance of preschool teacher

1. Uvod

„Samo je materinji jezik onaj u kojem se dijete osjeća nesputano, opušteno, u kojem radoznalo istražuje svoje mogućnosti i mogućnosti drugih, u kojem se od najranije dobi, ostvari li se poticajno okruženje ispunjeno povjerenjem i osjećajem da se 'ne može pogriješiti', izražava najslobodnije.“ (Peti-Stantić, Velički, 2009, 6).

Jezik je jedna od osnovnih čovjekovih sposobnosti zbog koje se razlikuje od ostalih živih bića. Jezik je povezan sa svim ostalim ljudskim aktivnostima, stoga razvoj jezika utječe i na razvoj svih drugih ljudskih sposobnosti (Peti-Stantić, Velički, 2009). Preduvjeti za razvoj govora, koji moraju biti zadovoljeni, jesu uredno zdravlje i razvijeni govorni organi, sluh, intelektualni razvoj te poticajna okolina.

Prve tri godine života smatraju se najosjetljivijim razdobljem za razvoj govora (Andrešić, Benc Štuka, Gugo Crevar, Ivanković, Mance, Mesec, Tambić, 2009). Okolina igra veliku ulogu u razvoju govora kod djeteta, jer bez ljudskog okruženja i izloženosti govoru nije moguće djetetovo ovladavanje jezikom i govorom. A upravo se to najznačajnije razdoblje podudara s djetetovim polaskom u ustanovu za rani odgoj i obrazovanje. U današnje suvremeno doba dolazi do institucionalizacije djetinjstva jer djeca sve više vremena provode u vrtiću, a sve manje sa svojom obitelji. Stoga je pred odgojiteljima, a posebice onima u jasličkim odgojim skupinama, velik izazov u segmentu poticanja dječjega jezičnog razvoja. Govor koji se upućuje djetetu na njega ostavlja velik trag – on može potaknuti ili unazaditi njegov razvoj. Odgojitelji preuzimaju veliku odgovornost, predstavljaju govorne modele djeci, moraju poznavati zakonitosti cjelokupnog razvoja djeteta, pa tako i govorno-jezičnog razvoja te mogućnosti njegova poticanja.

U ovom radu sadržani su teorijski prikazi i tijek razvoja govora i jezika, objašnjena je međuovisnost govora i motorike, navedene su ključne teorije o usvajanju jezika sa njihovim predstavnicima, definirani su pojmovi rane i izranjajuće pismenosti te mogućnosti poticanja jezičnog razvoja u dječjem vrtiću i primjeri iz odgojiteljske prakse.

2. Razvoj govora i jezika

Švicarski lingvist Ferdinand de Saussure govorio je kako je „jezik organiziran sustav znakova i kao takav je ponajprije društvena tvorevina, dok je govor praktična realizacija jezika, odnosno jezik u uporabi“ (Pavličević-Franić, 2005, 13).

Jezik je apstraktan sustav znakova koji se sastoji od četiri jezične djelatnosti: slušanje, govorenje, čitanje i pisanje. Ovladavanje njima većinom se odvija spontano. Naime, jezičnim djelatnostima slušanja i govorenja djeteta nije potrebno posebno podučavati, već je za usvajanje dovoljna izloženost govoru i njegovu poticanje. U djelatnostima čitanja i pisanja potrebna je poduka i svjesno nastojanje da se njima ovlada.

Jezični je razvoj proces koji ima svoj tijek, predvidiv kod svakog zdravog pojedinca. No isto tako jezični razvoj ovisi i o individualnim značajkama svakog djeteta. Jezično usvajanje sastoji se od dvije faze: predjezične i jezične. Usvajanje završava oko treće godine djetetova života kada ono usvoji temelje materinskog jezika. Jezični razvoj povezan je s fizičkim, kognitivnim, osjećajnim, socijalnim i komunikacijskim razvojem. Sva djeca urednog razvoja sposobna su usvojiti jezik kojem su izložena u ranome djetinjstvu. Ipak, među djecom postoje razlike u jezičnom razvoju. Osim u okolinskim uvjetima, postoje razlike i u pojavi prvih riječi – kod neke djece one se čuju ranije, kod neke kasnije. Postoje i druga obilježja koja utječu na jezični razvoj, kao što je spol (djevojčice u prosjeku brže počinju govoriti od dječaka), redoslijed i broj djece u obitelji (prvo dijete češće brže progovori nego drugo), odnos roditelja i obitelji prema djetetu, obiteljski život (odраста li dijete u ustanovi ili u obitelji), jednojezično ili dvojezično okruženje te društveni status i razina obrazovanja roditelja.

Dok usvaja jezik, dijete mora ovladati svim razinama jezika: značenjskom, gramatičkom i uporabnom. Značenjska razina odnosi se na leksičku i semantičku. Leksik podrazumijeva znanje i upotrebu različitih riječi, dok se semantika odnosi na značenje riječi i rečenica te na značenjske odnose među riječima (sinonimija, antonimija itd.). Gramatička razina obuhvaća fonološku, morfološku i sintaktičku. Fonologija se odnosi na razlikovne glasove i inačice, slogovnu strukturu te naglaske. Sklonidba, sprezanje, vrste i tvorba riječi te morfemi čine morfološku razinu. Sintaktička razina odnosi se na sintagme i rečenice te na odnose između, sintagmi, surečenica i rečenica. Uporabna razina dijeli se na pragmatičku i društvenojezičnu razinu. Komunikacijska uloga jezika, ustroj i prilagodba poruke kontekstu, razumijevanje metafore i ironije itd. dio su pragmatičke razine. Društvenojezična razina

sastoji se od pravila ponašanja, pozdrava, upotrebe govornog stila i idioma (prema Aladrović Slovaček, 2019).

Kako se u različitim razdobljima djetetova života, tj. odrastanjem, razvijaju njegove jezične sposobnosti u svim navedenim segmentima, bit će ukratko prikazano u nastavku teksta.

2.1. Prenatalno razdoblje

Većina teorija objašnjavala je usvajanje jezika stavljajući naglasak na razdoblje od prve do treće godine djetetova života, pritom zanemarujući sve ono što tome prethodi. Prenatalni i rani period imaju veliku ulogu u usvajanju jezika kod djeteta. Upravo tada se stvara jezični temelj – puno prije djetetove prve izgovorene riječi (Kovačević, 1996).

Dugo se mislilo da ni dijete u majčinoj utrobi, ni novorođenče, ne čuju zvukove iz svoje okoline. Ipak, majke su intuitivno bolje znale i oduvijek su razgovarale sa svojom djecom. Djetetova sposobnost slušanja predstavlja osnovni preduvjet za njegovo kasnije usvajanje jezika (Kovačević, 1996). Srećom, danas su saznanja o razvoju sluha puno šira te istraživanja potvrđuju da je sluh djeteta već pri rođenju puno razvijeniji od vida te da je slušni prag u prvim danima djetetova života zanemarivo viši nego kod odrasle osobe (Largo, 2013). Nadalje, slušni sustav djeteta u njegovim prvim mjesecima sazrijeva vrlo brzo, što govori o njegovoj važnosti (Jovančević i sur., 2009). Slušni sustav razvija se još u embrionalnoj fazi, od 8 do 28. tjedna trudnoće (Begovac, 2021). Unutarnje uho i pužnica djeteta već su u 20. tjednu trudnoće razvijeni kao kod odrasle osobe te su djelomično funkcionalni. Između 36. i 40. tjedna trudnoće slušni organi u potpunosti su razvijeni, a slušne stanice u potpunosti elektrofiziološki reagiraju (Largo, 2013).

Dokazano je da fetus u intrauterinarnom svijetu čuje razne zvukove: čuje otkucaje majčina srca, rad crijeva i unutarnjih organa. Osim toga, fetus je izložen i zvukovima iz vanjskog svijeta, a najvažniji od tih zvukova je majčin glas. Tomatis (1987, prema Kovačević, 1996, 314) tu pojavu naziva „prvim dijalogom“. Intonacija i ritam, toplina u majčinu glasu kada se obraća svom djetetu tijekom trudnoće, pozivaju ga na komunikaciju. Autor čak navodi i kako postoji poveznica između nedostatka te prve interakcije i kasnijih poremećaja u jeziku i komunikaciji kod djeteta (Gilmor, 1989). Nadalje, Truby (1975, prema Kovačević, 1996) navodi kako fetus prilikom osluškivanja majčina glasa također pamti i njegove govorne značajke. To se ogleda u sličnosti između plača novorođenčeta i majčina govora u intonaciji, intenzitetu, ritmu... Djeca nijemih majki u utrobi nisu bila izložena majčinu glasu pa su tako

nakon rođenja plakala neobičnim plačem ili nisu uopće plakala. Istraživanja su otkrila i da su djeca bilingvalnih trudnica kasnije s lakoćom usvojila oba jezika (Begovac, 2021). Tijekom trudnoće, djeca usvajaju dijelove fonološkog sustava jezika kojem su izložena (Kovačević, 1996). Navedeni podaci pokazuju koliku važnost za dijete imaju okolinski zvukovi, a posebice majčin govor.

Između 20. i 24. tjedna trudnoće kod fetusa se javlja motorička reakcija na zvukovne podražaje (Hüther, Weser, 2019). Osim motoričke reakcije, primijećeno je i da fetus u 28. tjednu trudnoće na zvukove koje čuje reagira treptajima (Berk, 2015). Pri tome ga često glasni zvukove straše, a tiše zvukove kao da osluškuje sa zanimanjem. Zvuk otkucaja majčinog srca može čak i umiriti uplakano novorođenče, što pokazuje da je djetetu taj zvuk poznat iz utrobe (Hüther, Weser, 2019). Neki autori čak navode da fetus otkucaje majčina srca čuje kao zvukove *lab-dab*, odnosno kao „fetalni unutarnji metronom“ (Begovac, 2021, 48). Dijete se može sjećati i glazbe kojemu ga je majka izložila tijekom trudnoće. Mnogi istraživači dokazali su kako dojenčad radije sluša priče i pjesmice kojima su bili izloženi tijekom trudnoće, od onih koje su im nepoznate. Novorođenče staro tek nekoliko dana radije sluša materinski jezik, nego neki, njemu nepoznati jezik (Kovačević, 1996).

Majčin glas do fetusa ne dopire samo kao zvuk izvana, već ga dijete može dobro percipirati i putem vibracija (kosti zdjelice vibriraju na frekvenciji od 2500 do 3000 Hz što odgovara frekvenciji ženskog glasa). Frekvencije koje dolaze izvana često su niže, što znači da fetus na taj način dobro može čuti i muški, očev glas. Nerođeno dijete ne razaznaje pojedine riječi, već melodiju govora i emocionalno raspoloženje osobe koja govori (Hüther, Weser, 2019). Srčani ritam fetusa mijenja se kada je izloženo muškom i ženskom glasu, također mijenja se pri razlikovanju glasa majke od nekog drugog nepoznatog glasa te pri raspoznavanju jednostavne, poznate (silazni tonovi) i nepoznate melodije (uzlazni tonovi). Pokazalo se i da novorođenčad na zvukove poznate iz utrobe reagira snažnijim sisanjem dude varalice (Berk, 2015).

Kao što je vidljivo, jezik se počinje razvijati u prenatalnom razdoblju (Kovačević, 1996). Komunikacija djeteta počinje još u utrobi, za vrijeme trudnoće, kada na zvučne podražaje iz okoline dijete reagira kretnjama. To je početak neverbalne komunikacije (Jovančević i sur., 2009).

2.2. *Jezični razvoj u ranoj dobi*

Odmah nakon rođenja, već u prvim satima života, dijete pokazuje zanimanje za ljudski govor. Već tada novorođenče okreće pogled, ponekad i glavu prema izvoru zvuka – najčešće prema majčinu glasu. U tim prvim danima i tjednima, nikakvi šumovi ili glazba ne mogu privući pažnju novorođenčeta kao što to može ljudski (majčin) glas. Tada još ne pokazuje interes za sadržaj izgovorenoga, već ga zanima boja, intonacija i izgovor ženskog glasa. Dojenče ubrzo počinje razlikovati poznate od nepoznatih glasova te njih radije sluša (Largo, 2013).

U prvim mjesecima života, i prije izgovorene prve riječi, dojenče komunicira sa okolinom. Ono svojim plačem, glasanjem i krikom roditeljima daje do znanja da je gladno, umorno, žedno, uznemireno... Roditelji, a posebice majka, brzo počinju razumijevati i razlikovati glasanje i plač bebe te tako uspješno zadovoljavaju djetetove potrebe. Nakon toga započinje djetetova igra govornim organima i proizvodnjom raznih glasova. Tek nakon šestog mjeseca života dijete sve više počinje ponavljati glasove materinskog jezika, glasove iz svoje okoline. Takva produkcija glasova izostaje kod djece oštećena sluha (Andrešić i sur., 2009).

Dva su osnovna razdoblja u razvoju govora: predjezično (predverbalno, predlingvističko) i jezično (verbalno, lingvističko) razdoblje. Predverbalno razdoblje teče od rođenja do prve smislene riječi (ili rečenice). Nakon toga slijedi verbalno razdoblje – od prve smislene riječi/rečenice do automatizacije govora (10. god. života) i dalje (Starc, Čudina Obradović, Pleša, Profaca, Letica, 2004).

2.2.1. *Predverbalno razdoblje*

Predverbalno razdoblje započinje prvim krikom novorođenčeta. To je period od otprilike jedne godine koji najviše obilježava spontano glasanje te artikuliranje glasova (Pavličević-Franić, 2005).

Čine ga četiri važne faze. Prema Pavličević-Franić (2005), prvu se fazu naziva predgovornom ili perlokutinarnom te ona traje do drugog mjeseca djetetova života. Prva je faza razdoblje djetetove komunikacije pomoću kričanja, plakanja i raznih fizioloških zvukova. Ovo glasanje dojenčeta spontano je, refleksno i izraz njegovog fiziološkog stanja. Pomoću njega između dojenčeta i njegove okoline uspostavlja se rana emotivna komunikacija, jer roditelji (najčešće majka) prepoznaju plač i glasanje djeteta koje je izraz nelagode, gladi ili neke druge nezadovoljene potrebe, npr. nekakve ozbiljnije boli (Starc i sur., 2004). Prema

Posokhovej (2008) ovu se fazu još naziva i fazom fiziološkog krika i refleksnog glasanja. Kako novorođenče spontano pomiče svoje udove, tako nesvjesno pokreće i svoje glasovne organe, pri čemu dolazi do spontanog glasanja. Ova faza čini temelj za kasniji razvoj govora, jer tada beba postupno uči kako kontrolirati izgovor glasova i slušanje. Novorođenče najprije uspostavlja kontrolu nad intenzitetom, zatim nad visinom glasa te na kraju kontrolira pokrete svojih govornih organa. Slušna koncentracija se javlja na početku drugog mjeseca starosti kada beba postaje osjetljiva na ljudski govor (Posokhova, 2008).

Druga faza naziva se faza gukanja ili, prema Pavličević-Franić (2005), faza komunikativnog glasanja. Javlja se tijekom drugog i traje do petog mjeseca života kada dijete počinje spontano proizvoditi određene vokalne zvukove, nešto artikuliranije od onoga do tada. Takvo glasanje povezuje se s osjećajem ugone. Osim gukanja, u ovoj fazi javlja se i smijeh dojenčeta. S vremenom se gukanje počinje mijenjati ovisno o interakciji s okolinom. Dijete će više gukati u prisutnosti roditelja, a njihova izmjena u komunikaciji (kada roditelj oponaša dojenče, a zatim zastane i sluša ga) doprinosi razvoju svijesti o izmjeni redoslijeda kao načina verbalnog odnosa s drugima (Starc i sur., 2004). To početno gukanje u interakciji s roditeljima javlja se oko 12. tjedna djetetova života. Dojenče sada polako počinje ovladavati i intonacijom. Ova faza važna je za razvoj govora zbog prijelaza sa spontanog, nesvjesnog glasanja prema glasanju koje je komunikacijski usmjereno. Tijekom gukanja dojenče najprije izgovora samoglasnike, a pred kraj druge faze čuju se i neki suglasnici (prema Posokhova, 2008). Samoglasnicima dijete izražava svoje osjećaje, a suglasnici obilježavaju djetetov odnos prema okolini i vanjskom svijetu (Velički, Katarinčić, 2011). Faza gukanja naziva se tako, jer dijete oko drugog mjeseca života počinje proizvoditi glasove koji zvuče kao suglasnici *k* i *g* s prizvukom samoglasnika „uu“ (Berk, 2015). Riječ je o grlenim suglasnicima koji se spontano proizvedu kad dijete leži na leđima. Ove prve dvije faze javljaju se kod sve djece, bez obzira na rasu i kulturu te kod djece oštećenog sluha (Starc i sur., 2004).

Faza slogovanja započinje oko šestog mjeseca života kada dojenče spaja nekoliko slogova koje uživa ponavljati. Ono na taj način ponavlja zvukove iz svoje okoline pa se tako mogu čuti glasovi materinjeg jezika, dok se svi ostali glasovi gube (između devetog i desetog mjeseca) (Starc i sur., 2004). U fazi slogovanja postupno se pojavljuju suglasnici i često se čuju kombinacije samoglasnika i suglasnika („bababa“ i sl.) (Berk, 2015). U izgovoru je prisutno sve više suglasnika te je često slogovno glasanje (Posokhova, 2008). Da bi se ova faza nastavila, dijete mora čuti i biti izloženo ljudskom glasu. Stoga će djeca sa oštećenjem sluha kasniti u fazi slogovanja te će proizvoditi manje glasova (Berk, 2015). Ovo razdoblje

još se naziva i razdobljem vokalizacije, jer ga obilježava razvoj vokalnog sustava (prema Pavličević-Franić, 2005).

Četvrta faza traje između petog i sedmog mjeseci pa do poslije dvanaestog mjeseca života kada dijete sve više ponavlja glasove svog materinskog jezika. I dalje je prisutno slogovno brbljanje koje je sve više usmjereno prema okolini. Nakon osmog ili devetog mjeseca dojenče počinje sve učestalije spajati različite slogove te ih izgovara uz gestu (npr. *pa-pa*). U ovom razdoblju dijete je posebno osjetljivo na usvajanje svih elemenata materinskog jezika (Posokhova, 2008). U ovoj fazi brbljanja javlja se slogovno glasanje kada dijete kombinira glasove i ponavlja ih u interakciji s okolinom. S obzirom na navedeno spajanje glasova i ponavljanje slogova, često se zamjenjuje za djetetove prve riječi (*ma-ma-ma...*, *ta-ta-ta...*), a zapravo je riječ o logatomima – slogovima bez značenja koji artikulacijski i akustički oponašaju obilježja riječi i okolina im pridaje značenje (prema Pavličević-Franić, 2005).

2.2.2. Verbalno razdoblje

Verbalno razdoblje započinje prvom riječju, oko djetetovog prvog rođendana (Starč i sur., 2004). Krajem predverbalne faze, djeca počinju usvajati prve jezične elemente (intonacija i ritam materinskog jezika) kada se pojavljuju i prve prave riječi. Sada je dijete ovladalo fonemskim sustavom materinskog jezika i svjesno proizvodi glasove koje čuje. Spajanjem artikuliranih glasova (fonema) nastaju riječi (Pavličević-Franić, 2005).

Prve riječi su najčešće holofraze (rečenice od jedne riječi koje mogu imati značenje cijelog iskaza, ovisno o situaciji u kojoj se upotrebljavaju). Prisutno je i prekomjerno proširivanje ili uopćavanje kada dijete koristi riječi koje poznaje za sadržaje koje još ne poznaje.

Krajem druge godine javlja se i prva rečenica koja se sastoji od dvije riječi. Govor u ovom razdoblju naziva se telegrafski govor, jer dijete često izostavlja riječi iz rečenice, a izgovara samo one koje su mu važne za prenošenje poruke. Nakon prve izgovorene rečenice dolazi do naglog napredovanja u razvoju govora i usvajanja gramatike. Dijete u drugoj godini razumije puno više riječi nego što ih izgovara.

Nakon treće godine dijete je ovladalo osnovom materinskog jezika – rečenica ima tri i više riječi, koristi sve vrste riječi, ovladalo je govornim disanjem, primjenjuje većinu gramatičkih pravila. Dijete je sve uspješnije u komunikaciji s okolinom. Govor preuzima ulogu planiranja kada dijete govori o onome što će raditi i govorom regulira svoje ponašanje.

Stvaraju se i neologizmi kada dijete izmišlja nazive sadržajima čija imena još ne poznaje (npr. zebra je šareni konj).

Od četvrte godine djeca uživaju u govornim igrama nonsensnog sadržaja – pričanje priče naopačke, smiješno, nelogično... U četvrtoj i petoj godini života dijete je znatiželjno i postavlja mnogo pitanja što ima veliku ulogu i za spoznajni razvoj. U šestoj i sedmoj godini artikulacija glasova postaje sve bolja, dijete je usvojilo gramatička pravila, koristi se svim vrstama riječi i rečenica, rječnik je bogat. S polaskom u osnovnoškolsko obrazovanje započinje usvajanje pisanog jezika (Starc i sur., 2004).

Tijekom ranog i predškolskog razdoblja djeca stvore temelj za ovladavanjem čitanja i pisanja. Rječnik svakog djeteta čini ukupnost njegove pasivne i aktivne sastavnice. Pasivni rječnik podrazumijeva riječi koje dijete poznaje, ali ih ne izgovara, dok su u aktivnom rječniku sve one riječi koje dijete zaista koristi i razumije u svom govoru (Posokhova, 2008).

2.3. Teorije o usvajanju jezika

Teorije o usvajanju jezika pokušavaju objasniti kako djeca mogu usvojiti sustav jezičnih pravila, bez izravnog podučavanja i u vrijeme kada njihove kognitivne sposobnosti još nisu u potpunosti zrele (Aladrović Slovaček, 2019).

Postoji nekoliko teorija o usvajanju jezika i svaka od njih stavlja naglasak na jedan dio razvoja. Ipak, nijedna od navedenih teorija nije uspjela u potpunosti objasniti proces usvajanja jezika kod djece.

Sljedbenici biheviorističke teorije vjerovali su kako je mozak novorođenčeta *tabula rasa* – prazan papir po kojem će iskustvo ostaviti svoj trag. Predstavnik ove teorije je F. B. Skinner. On je smatrao da se na temelju podražaja i pozitivnog potkrepljenja može naučiti bilo koje ponašanje, pa tako i usvojiti jezik. Bihevioristi su navodili kako se jezik i govor uče imitacijom, po modelu: podražaj – odgovor na podražaj – potkrepljenje. Dijete će najprije slušati govornog modela (roditelja/skrbnika), zatim će pokušati ponoviti ono što je čulo, nakon čega govorni model pozitivno ili negativno potkrepljuje izrečeno (Pavličević-Franić, 2005). Na svako pozitivno potkrepljenje (pohvalu, osmjeh, pljesak...) dijete će biti motivirano ponavljati svoje ponašanje, dok negativno potkrepljenje i negativna reakcija roditelja smanjuju to djetetovo ponašanje (Berk, 2015). Ipak, mnogo je razloga zašto ova teorija nije održiva. Ono što je Skinner zanemario u usvajanju govora jesu kognitivni procesi. Također, mnoga istraživanja pokazuju da do učenja može doći i bez potkrepljenja (Bratko, 2008). Isto tako, teorija ne objašnjava kako je moguće da ljudi mogu proizvesti neograničen

broj rečenica te kako djeca tijekom govora čine greške koje nisu čula od odraslih (Cattell, 2007).

Stajalište suprotno biheviorističkoj teoriji zastupa nativistička teorija. Nativisti smatraju kako su djeca biološki spremna naučiti bilo koji jezik (prema Selimović i Karić, 2011). Nositelj ove teorije je lingvist Noam Chomsky. On i njegovi suradnici navode kako za usvajanje jezika postoji jaka biološka osnova, jer djeca jezik usvajaju lako i brzo te tijekom razvojnog razdoblja u kojem njihove kognitivne sposobnosti još nisu u potpunosti razvijene (Prebeg-Vilke, 1991). Chomsky smatra da se djeca rađaju sa već određenim znanjem, principima, načelima o jeziku pa uvodi pojam *LAD (Language acquisition device)* ili mehanizam za usvajanje jezika (Kuvač i Palmović, 2007) koji pomaže djeci da kasnije usvoje jezik kojem su izložena. Chomsky također smatra da se dijete usvajajući jezik ne koristi svojom općom inteligencijom, već posebnom sposobnošću u mozgu koja je zadužena samo za usvajanje jezika. Suvremeni istraživači zaključili su kako teorija Chomskog ipak nije sveobuhvatna, jer zanemaruje kognitivni aspekt i važnost povezanosti kognitivnog i jezičnog razvoja te uvjeta okoline u kojoj dijete usvaja jezik (Prebeg-Vilke, 1991).

Kognitivistička teorija temelji se na spoznajama biologa i psihologa Jeana Piageta. Kognitivisti naglašavaju da je mišljenje (kognicija) jedini važan preduvjet za procese bilo kakvog učenja, pa tako i usvajanja jezika. Također, smatraju kako i mala djeca imaju znanje o svijetu koje im onda pomaže u usvajanju jezika. Djeca usvajaju jezične oblike koje mogu uklopiti u kognitivne pojmove koje već posjeduju (Pavličević-Franić, 2005). Piaget je smatrao da je mišljenje preteča razvoju jezika, ono je temelj na kojem će se kasnije usvajati jezik. Odbacuje nativističko stajalište Noama Chomskog o bilo kakvim urođenim jezičnim strukturama i ističe povezanost jezika i kognicije. Navodi da dijete tek kada dosegne određeni stupanj kognitivnog razvoja, tek tada može savladati određeno područje jezika. Jedna od kritika Piagetu i njegovoj teoriji odnosi se na zanemarivanje važnosti govornih modela i okoline u usvajanju jezika, ali i cjelokupnom razvoju djeteta (Prebeg-Vilke, 1991).

Socio-kulturnu teoriju o usvajanju jezika razvija Lav Vigotski. Socijalni aspekt temelj je ove teorije. Za razliku od Piageta, Vigotski smatra da mišljenje i jezik imaju odvojene korijene, ali djeluju jedno na drugo nakon ujedinjenja – tada govor postaje racionalan, a misao verbalna (Prebeg-Vilke, 1991). On jezik dijeli na unutarnji (privatni) koji je usmjeren na sebe (dijete) te vanjski (društveni) koji je usmjeren na druge (Kovačević, 1996).

Svaka teorija ima svoje potvrde i kritike, ali nijedna u potpunosti ne objašnjava usvajanje jezika. Većinom svaka od njih tumači samo jedan segment jezičnog razvoja. Stoga tom procesu treba pristupati multidisciplinarno (Šego, 2009).

3. Osobitosti razvoja govora i pismenosti u ranoj dobi

3.1. Osobitosti razvoja djetetova govora u dobi od jedne do dvije godine

U ovoj dobi, razumijevanje i izražavanje govorom kod djeteta sve više napreduje. Do 18. mjeseca pojavljuje se djetetova prva riječ sa značenjem. Krajem druge godine završava predverbalna i započinje verbalna faza razvoja govora kada dijete počinje povezivati dvije ili više riječi u verbalne iskaze. Tada počinje i nagli razvoj razumijevanja govora. Dijete je sposobno ponoviti riječi koje čuje u svojoj okolini, ono može oponašati zvukove iz prirode i okoline (glasanje životinja, zvuk automobila i sl.). Razumije jednostavne naloge, a krajem druge godine počinje razumijevati i sve složenije upute.

Do kraja druge godine dijete može pravilno artikulirati sve samoglasnike te većinu suglasnika. Prva riječ pojavljuje se oko prvog rođendana. Dijete tada već može upotrebljavati nekoliko riječi, a razumije ih puno više. Prve izgovorene riječi većinom su imenice koje djetetu pomažu u imenovanju njemu važnih osoba i stvari. Njima dijete najčešće izražava svoju želju, emocionalno stanje ili potrebu. Ovdje su uobičajene i česte holofraze čiju poruku je lako razumjeti ukoliko postoji bliska veza između djeteta i osobe kojoj je upućena. S 18 mjeseci dijete posjeduje vokabular od pet do 50 riječi i tada dolazi do ubrzanog usvajanja novih riječi, odnosno do eksplozije imenovanja. U govoru djeteta često je prisutna i eholalija kada dijete ponavlja riječi koje čuje u svojoj okolini uživajući u njihovom izgovaranju i slušanju.

U drugoj godine pojavljuje se i prva rečenica koja se najprije sastoji od dvije riječi. Govor dvogodišnjaka često karakterizira kombiniranje riječi imenica i glagola, bez veznika i prijedloga, bez slaganja u rodu, broju i padežu pa se takav govor naziva još i telegrafski govor. Ovdje se javlja i početak usvajanja gramatike. Dijete o sebi najprije govori u trećem licu, a pojavom zamjenica u govoru počinje i konjugacija glagola. Do kraja druge godine dijete u svom govoru koristi imenice, glagole, zamjenice, pokoji pridjev, prilog te veznik *i*. Od 18. do 24. mjeseca dijete počinje postavljati i prva pitanja koja se najčešće sastoje od dvije riječi.

U ovom razdoblju pojavljuje se prvi negativizam, odnosno dijete često koristi riječ *ne*. U ovoj dobi prevladava situacijski govor, dijete još uvijek izostavlja dosta riječi pa se oslanja na mimiku, geste, intonaciju i sl. (Starc i sur., 2004).

3.2 Osobitosti razvoja djetetova govora u dobi od dvije do tri godine

U ovom razdoblju dolazi do kontinuiranog savladavanja sintakse. Teško može ponoviti rečenicu koja ima više od dvije riječi, iako voli slušati govor odraslih. U ovom razdoblju djetetu su za razumijevanje govora izrazito važne intonacija i ritam. Do kraja treće godine dijete će usvojiti i pravilno izgovarati sve samoglasnike i dio suglasnika. U artikulaciji još uvijek griješi, često izostavlja, zamjenjuje ili iskrivljuje suglasnike koji su mu zahtjevniji za izgovor. Česte su i leksičke dislalije u izgovoru (npr. Zagreb – Zabreg).

Također, prisutno je i stvaranje novih riječi te prekomjerno proširivanje značenja riječi kada dijete koristi riječi koje pozna kako bi imenovalo sadržaje koje još ne pozna. Pred kraj treće godine dijete raspolaže vokabularom od 250 do 500 riječi, a razumije ih i puno više. Oko 30. mjeseca života, dijete počinje pravilno koristiti osobne (*ja, ti, mi*) te posvojne (*moje, tvoje, naše*) zamjenice. U govoru se može čuti, iako još uvijek nepravilna, upotreba prošlog, sadašnjeg i budućeg vremena.

Krajem treće godine dijete ima rečenicu od tri ili više riječi. Koristi se imenicama, glagolima, pridjevima, zamjenicama, česticama, prilozima i veznicima, a slaganje u rodu, broju i padežu postaje sve pravilnije. Trogodišnjak je već dobro ovladao govornim disanjem, modulira govor u jasnoći i intonaciji, služi se jednostavnim, jednostavno-proširenim, sastavnim, rastavnim, objektnim, vremenskim i uzročnim rečenicama te je usvojilo temelje gramatički ispravnog govora.

Trogodišnjak već poznaje i pjeva pjesmice, postavlja pitanja i sudjeluje u razgovoru, sluša kraće priče, opisuje svoj crtež, često koristi negaciju, ali i postavlja mnoga pitanja. Ono prepoznaje i funkciju značenja pisanog jezika – razumije kada netko čita ili piše i da se tu krije neka poruka (Starc i sur., 2004). Prepoznaje neke znakove i simbole (trgovine, igračke...) – „čita“ slike riječi pa tako razvija i rječnik. Pokazuje interes za slikama koje zna samo imenovati. Dijete može i prepoznati neke događaje te ih povezati s vlastitim iskustvom (Peretić, Padovan, Kologranić Belić, 2015). Dijete u ovoj dobi može i zamuckivati, u želji da što više toga izgovori, što je najčešće samo prolazna faza (Starc i sur., 2004).

3.3 Izranjajuća i rana pismenost

Pismenost u najkraćim crtama znači čovjekovu sposobnost čitanja i pisanja. Teorije izranjajuće i rane pismenosti navode kako čitanje i pisanje nisu samostalne sposobnosti, već je riječ o složenijem, povezanim procesu koji započinje još u djetetovoj najranijoj dobi. Mnogi

autoriteti iz ovoga područja naglašavaju kako dijete posjeduje znanje o pisanom jeziku puno prije službenog obrazovanja i formalnog učenja čitanja i pisanja (Grginič, 2007). Ta pojava naziva se rana pismenost i označava proces koji traje od rođenja pa sve do djetetovog samostalnog čitanja i pisanja. Ona obuhvaća sve mogućnosti mlađe djece u području čitanja i pisanja, prije nego što počnu čitati i pisati formalno, u skladu s jezičnim pravilima (Martinović, 2018).

Puno prije nego što djeca nauče čitati, ona proučavaju knjige, listaju ih i igraju se kao da čitaju (Peretić i sur., 2015). Često biraju knjige koje su već zajedno s odraslima nekoliko puta čitali i „čitaju“ ih drugoj djeci (Grginič, 2007). Osim igre čitanja i pisanja, djeca počinju i prepoznavati simbole, natpise, logotipe nekih predmeta s kojima se susreću (Lenček, Užarević, 2016). Navedeno obuhvaća izranjajuću pismenost. Ona se javlja prije rane pismenosti i odnosi se na djetetov interes za pisanu riječ s kojom se susreće. Najčešće se javlja već tijekom prve godine djetetova života, a najviše ovisi o njegovoj izloženosti pisanom tekstu, čitanju i pričanju priča te pozitivnom iskustvu koje veže uz njega. Stoga, nikada nije prerano djetetu ponuditi slikovnice, pričati mu priče i čitati (Peretić, 2015).

Predčitačke i predpisačke vještine razvijaju se prije formalnog učenja čitanja i pisanja te pomažu u razvoju pismenosti. Razvijanje i misaonih procesa čitanja, prije nego što počnu sama čitati i pisati, važno je za kasnije formalno usvajanje ovih vještina. Kako bi dijete uopće i moglo učiti čitati, ono najprije mora razumjeti povezanost između napisane i izgovorene riječi. Rana pismenost povezana je sa kasnijim učenjem čitanja i pisanja u formalnom obrazovanju, sa djetetovim uspjehom u školskom, ali i akademskom razdoblju (Grginič, 2007).

Faze razvoja predpisačkih vještina (Moomaw, Hieronymus, 2008):

- 1) **Šaranje** – prvi pokušaj pisanja koji djetetu omogućuje istraživanje vizualnog izgleda pisanja, što je u razvoju govora ekvivalentno brbljanju kada dijete istražuje glasove jezika.
- 2) **Linijsko/repetitivno crtanje ili osobni rukopis** – djetetovo pismo sve više poprima nalik klasičnom pismu. I ova faza se može usporediti s procesom razvoja govora kada djeca s vremenom iz izgovora izbacuju glasove koji nisu sadržani u njihovom materinskom jeziku i ponavljaju samo one glasove kojima su izložena. Tako je i u pismu – što djeca imaju više prilika promatrati pravo pismo, to će i njihovi pokušaji pisanja bili tome sličniji.
- 3) **Oblici slični slovima** – u trećoj fazi dječje pismo sve je sličnije pravim slovima abecede.

- 4) **Slova i početne veze između riječi i simbola** – kao što u govoru djeca koriste holofraze, tako i u pismu počinju pojedinačna slova koristiti kao simbole za cijele riječi.
- 5) **Vlastiti pravopis** – faza u kojoj je vidljivo da je dijete uspostavilo vezu između glasova i slova. Najprije zapisuju suglasnike s početka riječi, zatim dodaju još suglasnika i na kraju samoglasnike. Još im se događaju pogreške u pismu pa izostavljaju neke glasove ili ih pogrešno zapišu.
- 6) **Standardni pravopis** – u posljednjoj fazi uočavaju da postoji raspored slova u riječima.

Faze u razvoju predčitačkih vještina (Čudina-Obradović, 1995):

- 1) **Razumijevanje funkcije i svrha pisanog jezika** – između druge i treće godine dijete shvaća da pisani tekst prenosi neku poruku, razumije kada netko čita ili piše.
- 2) **Pojam o tehničkim i dogovorenim karakteristikama pisma** – između četvrte i pete godine dijete osvještava pojmove o pismu (smjer pisanja, različita slova, osnovna interpunkcija, vokabular pisma). Važno je osvještavanje riječi kao zasebnih jedinica i različitih glasova koji čine riječi.
- 3) **Svijest o upotrebi glasovne strukture riječi u čitanju** – između pete i šeste godine dijete napreduje u uočavanju glasovne strukture riječi.
- 4) **Grafo-foničko znanje** – dijete uočava vezu između grafema i fonema. Dijete je sada spremno za formalno usvajanje čitanja.

Razdoblje opismenjivanja dijeli se na predčitalačko i čitalačko razdoblje. Predčitalačko je razdoblje vrijeme izranjajuće i rane pismenosti. Rana pismenost sastoji se od znanja, vještina i stavova među kojima se posebno napominju fonološka svijest, rječnik, pripovijedanje, svjesnost o pisanom jeziku (interes za tisak i koncept tiska) te imenovanje slova.

Fonološka svijest „odnosi se na prepoznavanje, izdvajanje i baratanje manjim dijelovima od riječi, a očituje se putem prepoznavanja riječi koje se rimuju, prebrojavanje slogova, odvajanje početka i kraja riječi te izdvajanja fonema u riječi“ (Ivšac Pavliša i Lenček, 2011, prema Peretić i sur., 2015, 55). Fonološka svijest i imenovanje slova smatraju se najvažnijim prediktorima uspješnosti u čitanju tijekom školskog obrazovanja. Ona se sastoji od više vještina. Prva razina fonološke svjesnosti čini slogovno stapanje (stapanje riječi iz ponuđenih slogova). Sljedeće djeca počinju raspoznavati rimu – postoji li ili ne. Zatim

slijedi slogovna raščlamba koja će djetetu omogućiti dostizanje četvrte razine, a to je stvaranje rime. Fonemsko stapanje i raščlamba posljednji su zadaci koje dijete mora savladati (Peretić i sur., 2015). Izuzetno važna za razvoj fonološke svjesnosti je aktivnost zajedničkog čitanja gdje djeca imaju prilike promatrati, pratiti i pokazivati na pisani tekst u slikovnici. Istraživanja su potvrdila utjecaj i povezanost fonološke svijesti i razvoja vještine čitanja (Grginič, 2007).

Pod rječnikom se podrazumijevaju riječi koje dijete razumije (receptivni rječnik) i koristi (ekspresivni rječnik). Za usvajanje novih riječi i proširivanje rječnika ne postoji određena dobna granica – djeca to rade svakodnevno, spontano i od najranije dobi. Riječi koje pojedinac zna spremaju se u mentalni leksikon. Usvajanjem nove riječi dijete usvaja njezino značenje. Okolina znatno utječe na širinu djetetova vokabulara. Razgovor s odraslima, a posebice zajedničko, dijaloško čitanje slikovnica pridonosi usvajanju novih riječi. Djeca koja imaju slabiji vokabular kasnije mogu iskusiti poteškoće prilikom razumijevanja pročitano g teksta.

Pripovijedanje je predvještina neophodna za čitalačke sposobnosti. S vremenom dijete sve bolje ovladava svim vještinama koje su potrebne za pripovijedanje (redanje događaja, oblikovanje povezanog teksta, korištenje specifičnog rječnika, razumijevanje uzročno-posljedične povezanosti, iznošenje ideja).

Svjesnost o pisanom tekstu odnosi se na djetetov „interes za tisak, postojanje koncepta o tisku i razumijevanje konvencija u pisanju“ prije formalnog obrazovanja (Peretić i sur., 2015, 59). Već sa godinu dana djeca rado listaju slikovnice, „čitaju ih“, rado slušaju pjesmice, rime, priče... Kao što je već ranije navedeno, zbog izloženosti pisanom materijalu javlja se izranjajuća pismenost i interes za pisani tekst. Kada djeca počnu prepoznavati npr. simbole ili logotipe, odnosno kada razumiju da je ta slika simbol nečeg drugog, tada zapravo počinju razumijevati da postoji veza između pisanog i govorenog jezika. Brzo počinju razumijevati i stalnost značenja (priča je uvijek isto napisana, bez obzira na to koliko puta se pročita). Svjesnost o pisanom tekstu podrazumijeva da djeca razumiju kako navedeni tekst ima značenje, da se čita s lijeve na desnu stranu, odozgo prema dolje, da priča teče i nastavlja se iz stranice u stranicu te da bijeli razmak odjeljuje riječi. Postoje i podjele ove predvještine: funkcija (ima značenje i važan je u komunikaciji), konvencije (pravila upotrebe) i oblici (različite forme) pisanog teksta.

Prepoznavanje i imenovanje slova smatra se važnim znanjem koje bi dijete trebalo usvajati uz fonološku svjesnost. Hrvatski je transparentni jezik gdje jedan grafem označava jedan fonem. Djeca moraju prepoznavati pojedine grafeme. Bitno je da djeca osvijeste povezanost između grafema i fonema – odnosno da razviju znanje o abecedi, jer im to kasnije

pomaže prilikom čitanja. Kako u predškolskom razdoblju nema formalnog podučavanja, važno je samo da se djeci nude slova hrvatske abecede i kvalitetni pisani materijali (Peretić i sur., 2015).

3.3.1 Mogućnosti poticanja izranjajuće i rane pismenosti u vrtiću

Djeca su sposobna svoje ideje, misli i osjećaje bilježiti na mnoge načine, puno prije nego što ih nauče formalno zapisivati. Iako se u vrtiću ne uči čitanje i pisanje na konvencionalan način, djeca su ipak, kao što je već ranije i navedeno, puno prije polaska u školu svjesna pisane riječi. Postoji puno načina i mogućnosti kako predškolska ustanova i odgojitelji mogu potaknuti razvoj rane pismenosti.

Najprije, odgojitelji moraju biti senzibilizirani za razumijevanje, prepoznavanje i poticanje dječjeg interesa za pisanu riječ. Djeci moraju biti podrška te pristupati svakom djetetu individualno, prema njegovim mogućnostima i interesima. Neki autori povezuju ranu pismenost s razvojem simboličkih funkcija (prijenos značenja s jednog predmeta na drugi). Djeca, kako u simboličkoj igri, tako i na druge načine prenose svoje ideje na papir putem simbola. Djeci treba osigurati prilike za takvo slobodno pisanje. To je prvo pismo i čini osnovu za daljnji razvoj pismenosti. Ako se dobro promotre samoorganizirane dječje aktivnosti u vrtiću, često se uočava puno aspekata rane pismenosti. Kvalitetna okolina i prostorno-materijalni kontekst imaju veliki utjecaj na poticanje i razvijanje rane pismenosti. Zadovoljstvo koje djeca povezuju sa izvođenjem aktivnosti potiče ih i motivira da nastave sudjelovati u njima. Stoga, stvaranjem ugodnog okruženja i uvjeta u vrtiću, odgojitelji mogu dodatno potaknuti djecu na razvoj pismenosti. Također, u prostoru u kojem djeca borave moguće je dodatno istaknuti slova i simbole (Žuvela, Guštin, 2010).

Šego (2009) navodi igre za razvoj slušanja, govorenja, čitanja i pisanja. Igre za razvoj slušanja i govorenja u radu će biti objašnjene malo kasnije. Igre za razvoj čitanja i pisanja mogu poslužiti i u poticanju rane i izranjajuće pismenosti.

Igre za razvoj čitanja

Iako je umijeće čitanja sekundarna jezična djelatnost i najviše se usvaja u predškolskoj skupini, već od prve riječi mogu se stvarati preduvjeti za razvoj predčitačkih vještina. Lawrence (prema Šego, 2009) uočava interese koje djeca imaju u određenoj dobi. Pa tako primjećuje da djeca do druge godine života uživaju u brojalicama i rimama te slikama

životinja u slikovnicama. Između druge i treće godine života djeca preferiraju slikovnice sa temama koje su im bliske, stvarne i izmišljene priče te razne brojalice i dječje pjesmice. Djeca koja su u ranoj dobi izložena govoru i glazbi, čitanju slikovnica, koja su od strane okoline poticana na razvoj govora, kasnije će lakše svladati vještinu čitanja. Igre koje potiču vještinu čitanja, a koje se mogu igrati već u jasličkoj dobi su razne glazbene igre s pjevanjem te pjesmice uz pokrete (Šego, 2009).

Igre za razvoj pisanja

Nakon ovladavanja osnove govora, dijete će postupno ovladati i najsloženijom jezičnom djelatnošću – pisanjem. Kako bi u tome bilo što uspješnije, pomoći će mu istraživanje slikovnica od najranije dobi: listanje slikovnica, okretanje stranica, slušanje priča itd. Početak vještine pisanja uočava se već na prvim dječjim crtežima gdje će šare i zavijutci kasnije postati slova. Poticanje fine motorike već od 18. mjeseca djetetova života također stvara temelje za razvoj ove vještine. Okolina može dodatno poticati dijete na šaranje i crtanje uz pravilno držanje pastele ili bojice. Crtanjem se razvija fina motorika koja je važna za kasniji razvoj vještine pisanja (Šego, 2009). Djeca već u jasličkoj dobi uočavaju odrasle kako pišu pa i sami žele sudjelovati i pisati. Često govore „teta piše“ ili uzimaju kemijsku sa stola odgojiteljice te šaraju po bilježnici u koju vide da i ona nešto upisuje.

4. Povezanost govora i motorike

Već je dobro poznata činjenica međuovisnosti govora i motorike, odnosno govora i fine motorike šake. Ruke povezuju sensoriku i motoriku: dok dijete opipava neki predmet, stvara i jezičnu predodžbu o njemu, upoznaje ga i razumijeva.

Od ranog djetinjstva dijete povezuje govor s pokretom. U toj najraniji dobi, razumijevanje izgovorenog sadržaja lakše je ako je uz govor prisutan i pokret ili gesta. Dojenče, prije nego što progovori, najprije svijet istražuje taktilno, opipom. Ta povezanost govora i motorike vidljiva je i kod djeteta u dobi od šestog do osmog mjeseca života kada ono izvodi ritmičke i kontrolirane pokrete ručicama. Za to vrijeme paralelno se u govoru javlja slogovno gukanje. Između osmog i desetog mjeseca starosti pojavljuju se geste koje imaju svoje značenje (mahanje, pokazivanje), dok se u govoru tada javljaju prve riječi sa istim značenjem (mahanje – „pa-pa“; pokazivanje – „to“). Nadalje, počinje oponašanje radnji koje su djetetu bile nepoznate, a u govoru počinje govoriti i riječi koje do tada još nije znalo. Između jedanaestog i trinaestog mjeseca pojavljuje se uporabna gesta uz izravnu vezu s imenovanjem predmeta i pojava. Djeca koja ranije počinju pokazivati geste, često ranije i imenuju predmete iz okoline, dolazi do preklapanja predmeta koje dijete imenuje i pokazuje. S vremenom i razvojem djeteta, geste će se postupno smanjivati (ali nikad neće u potpunosti nestati), a razvoj govora će napredovati. Iz svega navedenoga vidljiv je paralelan razvoj govora i motorike. Također, daje se zaključiti i da zaostajanje u razvoju fine motorike za sobom vuče i zaostajanje u razvoju govora.

Važna je i koordinacija oko – ruka, kada dijete ima mogućnost kontrolirati ruku očima. Vidom se prati i sam tijekom pisanja. Dok dijete piše slova rukom, ono okom prati što je napisalo. Iz tog razloga se u logopedskoj terapiji često upotrebljavaju zrcala – kako bi djeca mogla promatrati svoja usta prilikom izgovora glasova.

Mnoga istraživanja su dokazala ovu međuovisnost. Stoga pri poticanju razvoja govora kod djece ne smijemo zaboraviti na pokrete prstiju (Velički, Katarinčić, 2011).

5. Uloga odgojitelja i okoline u poticanju dječjega jezičnog razvoja u ranoj dobi

Odgovornost za kvalitetan i pravilan razvoj govora nije samo na roditeljima i obitelji, već i na odgojno-obrazovnim ustanovama i odgojiteljima. Komunikacija s djecom odvija se stalno, u svakom trenutku koji provodimo s djecom (Peti-Stantić, Velički, 2009).

Odgojitelji mogu na mnoge načine pridonijeti razvoju govora kod djece predškolske dobi. Listanje i čitanje slikovnica, pričanje priče, razgovori s djecom, spuštanje na djetetovu razinu u visini očiju, jasno i razgovjetno izgovaranje rečenica, kratke upute i nalozi, verbalno praćenje onoga što se trenutno odvija u skupini, nadopunjavanje dječjih iskaza, pjesmice, pjesme uz pokrete, malešnice – samo su neki od postupaka kojima odgojitelji mogu potaknuti jezično-govorni razvoj kod djece jasličke dobi. Svako poticanje i zahtjevi odgojitelja trebali bi djetetu biti upućeni kroz igru jer je to djetetu predškolske dobi najprirodniji oblik učenja i usvajanja.

U odgojno-obrazovnom radu s djecom predškolske dobi važno je kvalitetno organizirati aktivnosti koje će se izmjenjivati po potrebama i interesima djece. Individualan rad s djecom te rad u manjim skupinama pružit će više prilika za kvalitetnu komunikaciju između djeteta i odgojitelja (Šego, 2009).

Djeca uče čineći, konstruirajući i sukonstruirajući svoju stvarnost. Što god dijete nastoji usvojiti i naučiti, to će uspjeti samo čineći pa tako dijete uči govoriti, između ostalog i, govoreći. Takav pristup dijete stavlja u aktivnu ulogu, dok je uloga odgojitelja reaktivna – on je podrška i osigurava poticajno okruženje.

Dobar govorni uzor i kvalitetna i poticajna okolina imaju važnu ulogu u razvoju govora. Kako bi se govor postigao, on mora biti nekome upućen, prepoznat i vraćen. Povratna informacija o primljenoj poruci iznimno je važna u predškolskoj dobi u vrijeme usvajanja govora. Nakon izgovaranja poruke, dijete promatra reakciju svoje okoline. Odgojitelji djeci omogućuju poticajnu okolinu za sve aspekte njihovog razvoja, pa tako i za razvoj govora. Odgojitelji djeci moraju omogućiti slobodno izražavanje u paru, manjim grupama, u cijeloj skupini. Autorica Velički (2009) to naziva „prostorom za govor“. Osim prilika za govorenje, djeci su potrebni i kvalitetni jezični sadržaji, odnosno prilike za slušanje kvalitetnoga govora.

Kao što je već ranije navedeno, komunikacija s djetetom obuhvaća sve vrijeme provedeno s njime. Osim propitivanja svog ponašanja i postupaka, odgojitelj mora propitivati i svoj vlastiti govor te govorno-jezične i književnoumjetničke aktivnosti koje nudi djeci tijekom odgojno-obrazovnog rada. Kako bi stvorili „prostor za govor“, najprije je potrebno stvoriti preduvjete. Odgojitelji to mogu učiniti adekvatnom organizacijom odgojno-

obrazovnog konteksta kako bi se zadovoljile sve potrebe djeteta i tako stvorili dobri uvjeti za usvajanje govora.

GUD ili „govor usmjeren na dijete“ naziv je za posebnu vrstu govora koji odrasli upućuju djetetu. Njega karakteriziraju kratke i jasno izgovorene rečenice, visoka intonacija, naglašeni izrazi, stanka između dijelova govora te jasne geste koje prate izgovor. Ovaj način komunikacije s djetetom svojstven je svim roditeljima, pa tako i gluhima – oni se koriste sličnim stilom komunikacije prilikom znakovanja. U komunikaciji s djecom, GUD odraslima dolazi prirodno i spontano, a djeca ga već od rođenja preferiraju. U predverbalnom razdoblju, naglašeno izgovaranje majke u GUD-u povezano je sa povećanom osjetljivošću dojenčeta na fonemske kategorije materinjeg jezika i prepoznavanjem riječi u govoru. Istraživanja dokazuju: što su roditelji uspješniji u svom prilagođavanju verbalnog obraćanja djetetovim potrebama, to je bolje i djetetovo razumijevanje jezika (u 18. mjesecu života) (prema Berk, 2015).

Kako bi se poticao govor kod djece predškolske dobi, važno je najprije stvoriti okolinu u kojoj će se djeca osjećati sigurno i prihvaćeno (Velički, Katarinčić, 2011). Važno je poštivati individualnost govornog razvoja svakog djeteta. Za pravilan razvoj govora djeci su potrebni dobri govorni uzori, „prostor za govor“, kvalitetni sadržaji kojima su izloženi, mjesto tišine te naša pozornost i pažljivo slušanje. Jedan od oblika može biti i „vrijeme kruga“ gdje se djeca, najčešće u jutarnjim satima, okupe zajedno s odgojiteljem kada je vrijeme za pozdrav, provjeri se evidencija prisutne djece, a zatim slijedi kvalitetan razgovor, razmjena iskustava, čitanje priče, jezična igra, plan za današnji dan ili nešto slično (Peti-Stantić, Velički, 2009).

Autorica Petrović-Sočo (1997) navodi dva elementa institucijskog konteksta koji utječu na život i razvoj djece u vrtiću: sociopedagoški i materijalni. Sociopedagoški aspekt fokusira se na odnos između odgojitelja i djece, a materijalni na opremljenost i organizaciju prostora u vrtiću. Odgojitelj, njegova stručnost i implicitna pedagogija, uvelike utječu na dinamiku i način življenja odgojne skupine. Odgojitelj, ali i prostor u kojem djeca borave značajno utječu na poticanje cjelokupnog razvoja djeteta, pa tako i jezično-govornog. Uspostavljanje komunikacije između odgojitelja i djece moguće je najprije uz uspostavljanje kvalitetne socio-emocionalne veze, a ona se razvija kroz aktivnosti koje odgojitelj i dijete provode u vrtiću. Odgojitelj mora poštivati dijete, prilagođavati se njegovim interesima, sposobnostima i mogućnostima.

U nastavku teksta bit će više riječi o poticajima koji su korisni za dječji razvoj uopće, a posebno pak za razvoj govora i rane pismenosti.

5.1. Jezične igre

O igri se misli kao o aktivnosti kojoj je prvenstveni cilj samo zabava. Ipak, djeca svoja prva iskustva, znanja, sposobnosti i vještine stječu putem igre. Učenje je tada nesvjesno i spontano. Osnovna značajka igre je sloboda, bez koje igra prestaje biti to što jest – djetetova najprirodnija i najdraža aktivnost (Peti-Stantić, Velički, 2009).

Igra je osnovna aktivnost djeteta, njegova prirodna aktivnost. Igra potiče cjelokupni razvoj djeteta. Kroz igru djeca usavršavaju i razvijaju sve svoje sposobnosti pa tako i one jezično-govorne. Tijekom igre dijete je najopuštenije, spontano je i kreativno stoga se ono smatra idealnim načinom za poticanje razvoja govora kod djece (Šego, 2009). Igra je djeci najzabavniji oblik učenja.

Jezične igre definiraju se kao „prostor u kojem se i odrasli i djeca oslobađaju u vlastitom jeziku, u kojem doista uživaju intuitivno svladavajući pravila i stječući sposobnost postupanja u skladu s pravilima ili njihova kršenja“ (Peti-Stantić, Velički, 2009, 7). Kroz jezične igre djeca uče na način koji je njima najprirodniji – igrajući se te na taj način razvijaju svoje jezično-komunikacijske kompetencije i sposobnosti, ali i svijest o pravilnom govorenju, pisanju, čitanju i razumijevanju. Svrha jezičnih igara je u ovladavanju jezikom i njegovim sadržajima (iz gramatike i pravopisa) te poticanju usmenog i pisanog izražavanja. Važna uloga odgojitelja, ali i roditelja je poticanje govorne kompetencije kod djece u čemu uvelike pomažu jezične igre (Aladrović Slovaček, 2018).

Jezične igre igraju se prema unaprijed utvrđenim pravilima (Peti-Stantić, Velički, 2009).

Moguće su različite podjele jezičnih igara, a ovdje će se spomenuti podjela određena jezičnim djelatnostima koje se nastoje usavršiti (Šego, 2009), odnosno igre za razvoj slušanja i govorenja.

Igre za razvoj slušanja

Kao što je već ranije objašnjeno, dijete već u utrobi čuje razne zvukove iz svoje okoline i već tada započinje razvoj slušanja. Slušanje je prva jezična djelatnost s kojom se dijete susreće. Ono najprije sluša zvukove iz svoje okoline, da bi zatim počelo proizvoditi prve glasove, brbljati, gugutati, a onda i izgovoriti prvu riječ i rečenicu (Aladrović Slovaček, 2018). Kroz poticajnu sredinu i izlaganje djeteta raznim situacijama u kojima će imati iskustvo slušanja potiče se vještina slušanja koja je osnovni temelj za usvajanje govora. Raznim pjesmicama za vježbanje prstića i pjesmicama uz pokrete, igrama zvečkama i igrama

traženja izvora zvuka te imenovanja zvučnog predmeta, puštanjem audio snimke djetetova brbljanja, prepričavanjem bajki i sl. kod djece se može dodatno potaknuti razvoj auditivne pažnje (Šego, 2009).

Igre za razvoj govora

Nakon slušanja, slijedi usvajanje vještine govorenja. Govor je druga jezična djelatnost koja proizlazi iz slušanja. Putem govora dijete ostvaruje svoje komunikacijske i socijalne potrebe, stvara sliku o sebi, ali i o svijetu oko sebe (Aladrović Slovaček, 2018). Kako bi izgovorilo prvu riječ, dijete najprije treba usvojiti kako izgovarati glasove i slogove. U tome će im pomoći poticajna okolina i mnoštvo prilika za slušanje govora, ali i glazbe. Razvoj govorne sposobnosti može se poticati raznim pjesmicama otpjevanim na različite načine (visokim tonom, dubokim tonom, uz naglašavanje posljednje riječi i sl.), čitanjem slikovnica uz imenovanje slika te prepričavanjem, ali i izmišljanjem vlastitih priča, imenovanjem predmeta sa kartica (Šego, 2009).

5.2. Malešnice

Malešnice su prvi pjesnički tekstovi s kojima se dijete susreće (Velički, Katarinčić, 2011).

Malešnice su pučke dječje pjesme prisutne kod svih naroda, a posebno su bile popularne na engleskom govornom području. Sastoje se od riječi i pokreta i većinom nastaju prilikom susreta roditelja i djeteta. Iako imaju neke zajedničke karakteristike, malešnice prije svega pridonose osjećaju jedinstva i povezanosti te pomažu u razvoju nacionalnog identiteta. Ritmičko ponavljanje i izgovaranje samoglasnika i suglasnika te stihova malešnica pozitivno utječe na razvoj govora kod djeteta.

Postoje mnoge podjele, tj. podvrste malešnica: uspavanke, bajalice, brojalice, pitalice, rugalice, zagonetke, razbrajalice, nabrajalice, tepalice, molitvice, pjesme za igru, cupklice, izmišljalice, oponašalice, hincalice, jezikolomilice, dodirivalice. Često su nonsensnog sadržaja, a osim književnoumjetničke vrijednosti, one imaju i fonološku strukturu koja sadrži sve glasove koje dijete treba usvojiti. Utemeljene su uglavnom na narodnim govorima pa su stoga vrlo popularne za uvođenje djeteta u govor. Malešnice su ujedno i prvi pjesnički tekstovi s kojima dijete dolazi u doticaj.

Malešnice su poticajne za mnoge aspekte djetetova razvoja. One blagotvorno djeluju na sljedeća područja (prema Velički Katarinčić, 2011):

- emocionalno (one djecu uveseljavaju, djeca ih oduševljeno ponavljaju što treba imati na umu pri osmišljavanju pedagoških ciljeva i metodičkih postupaka),
- motoričko (malešnice traže određene pokrete rukama i prstima. Tu se vidi povezanost fine motorike i predpisačkih i predčitačkih vještina pa i razvoja govora), senzorički (omogućuju povezivanje osjetilnih sustava – posebno je važno povezivanje kinestetike i vizualne percepcije, tj. koordinacija oko-ruka),
- kognitivno (prikazivanje tijeka radnje, uzroka, posljedica, a dijete nakon slušanja stihova, svoje iskustvo tek mora proživjeti),
- neuropsihološko (malešnice potiču koordinacija lijeve i desne polovice tijela, tj. ruke što potiče lateralizaciju i koordinaciju lijeve i desne polutke mozga),
- jezično područje (promišljeno se koriste govorni oblici, pazi se na intonaciju, ritam, tempo i pauze. U njihovom ponavljanju, djeca koriste različite modulacije glasa, pamte redoslijed, proširuju svoj vokabular).

5.3. Slikovnice

Još davno shvatilo se kako knjiga ima veliki utjecaj na razvoj djeteta, a najveći potencijal za razvoj djece najmlađe dobi ima slikovnica. Ona je njegova prva, a najčešće i najdraža knjiga.

Pojednostavljeno objašnjenje slikovnice navodi kako se radi o knjizi za djecu koja se uglavnom sastoji od slika ili crteža, odnosno ilustracija koje prate radnju (Stričević, 2006). Slikovnica je serija slika koje su prilagođene mogućnostima i uzrastu djece. Njena primarna funkcija je reprezentacija poznate stvarnosti, a onda tek otkrivanje nečega što je u realnosti nespoznatljivo (Petrović-Sočo, 1997). Ona je prvi čitateljski materijal s kojim djeca dolaze u doticaj. Autorice Martinović i Stričević (2011, 40) opisuju je kao „prvi strukturirani čitateljski materijal namijenjen djeci“. Uz roditelje i odgojitelje kao posrednike, dijete dolazi u kontakt sa slikovnicom. Komunikacija između odgojitelja i djeteta odvija se, između ostalog i kroz aktivnost zajedničkog razgledavanja slikovnica (Petrović-Sočo, 1997). Čitatelj djetetu obrazlaže slike i poneki tekst u slikovnici, što znači da slikovnica ima dva segmenta komunikacije: slikovni i tekstualni.

Diklić, Težak, Zalar (1996) dijele slikovnicu na dvije osnovne skupine: slikovnice spoznajnog i poetskog tipa. Slikovnice spoznajnog tipa djeci pružaju spoznaje o svijetu, životu, prirodi i predmetima (upoznavanje domaćih životinja, brojeva, osnovnih boja...), dok

su slikovnice poetskog tipa većinom pjesmice, bajke, priče, basne koje imaju tijekom radnje. Postoje različite podjele slikovnica: s obzirom na sadržaj, oblik, likovne tehnike, strukturu izlaganja... (Stričević, 2006). Ona ima pedagoški, psihološki, umjetnički, ali i jezični značaj za dijete (Martinović, Stričević, 2011). Slikovnica ima i svoje funkcije koje su međusobno povezane: informacijsko-odgojna, govorno-jezična, spoznajna, estetska, iskustvena, zabavna. Govorno-jezična funkcija slikovnice potiče usvajanje i proširivanje vokabulara kod djeteta, razvoj fonemske i fonološke svijesti, sintaktički i morfološki razvoj, raspoznavanje značajki teksta i ostalih predčitačkih vještina. Slikovnica, između ostaloga, kod djeteta potiče i leksički razvoj. Mnogi autori navode da će slikovnice, koje sadrže pravopisno i gramatički ispravan te malo složeniji tekst od djetetova trenutnog jezičnog razvoja, potaknuti razvoj govora kod djeteta.

Čudina-Obradović (1995) navodi kako je slikovnica kvalitetna ako je tekst unutar nje pisao dječji autor, a slike ilustrirao slikar. Jezik mora biti kvalitetan te prenositi jednostavnu i kratku poruku, smisao i zaključak. Na djetetov cjelokupni razvoj pozitivno će djelovati samo kvalitetna te umjetnički napisana i ilustrirana slikovnica.

Tijekom čitanja, između roditelja/odgojitelja i djeteta razvija se privrženost, sigurnost, bliskost. U ugodnoj atmosferi tijekom čitanja, odrasli djetetu posvećuje pažnju i poručuje mu kako mu je važno njihovo zajedničko vrijeme u ovoj aktivnosti. Roditelj/odgojitelj pokazuje zanimanje za dijete i njegove interese, stvaraju se zajednička iskustva i međusobno se bolje upoznaju. Tijekom čitanja potiče se razvoj djetetove pažnje, pamćenja, koncentracije, kritičkog mišljenja, govora, obogaćuje se djetetov vokabular, razvija se mašta itd. Dijete se lako može koncentrirati na slikovnicu dok povezuje slike sa tekstom koji odrasli izgovara. Slike i crteži pomažu djetetu da bolje razumije sadržaj. Što je dijete mlađe, potrebno je birati slikovnice s manje teksta, a više ilustracija, jer ono upija nove informacije promatrajući slike i povezujući ih sa svojim iskustvima. Ilustracije trebaju biti što jednostavnije i jasnije, bez puno detalja koji će djetetu odvlačiti pažnju (Stričević, 2006). Slikovnice za djecu do treće godine imaju sadržavati velike ilustracije jednog predmeta, jednostavnog oblika i osnovnih boja (Čudina-Obradović, 1995). Slikovnice sa pričom preporučljive su djeci u prvoj godini života kada ono sluša i prati glas odraslog. Pojmovne slikovnice (samo ilustracije) zanimljive su djeci u dobi od šest do 18 mjeseci. Čitanje takvih slikovnica odnosi se na pokazivanje i pojašnjavanje navedenih slika. One su često i taktilne, izrađene od raznih, djeci atraktivnih materijala. Djeci u drugoj godini života najčešće se čitaju slikovnice sa kraćim tekstovima i stihovima (Radonić, Stričević, 2009). U slikovnicama je važno da se ponavljaju riječi i fraze, da sadrže predmete koji su djeci poznati i koji kod njih pobuđuju interes, a rečenice moraju

biti jednostavne i kratke (četiri do pet riječi). Što je dijete starije, zanimat će ga radnja s više likova i bogatije ilustracije (Čudina-Obradović, 1995). Čitanje slikovnica preporuča se od najranije dobi, već od prve polovice prve godine djetetova života. No, kao što je ranije navedeno, poznate su i dobrobiti čitanja djetetu još tijekom trudnoće (Stričević, 2006).

Mnoga istraživanja su pokazala kako je čitanje djeci od njihove najranije dobi jednako važno kao i zadovoljavanje njihovih osnovnih fizioloških potreba. Čitanje potiče razvoj djetetovih govornih sposobnosti i sposobnosti slušanja te obogaćuje njegov rječnik. Ono također potiče i razvoj predčitačkih vještina i privikava dijete na pisanu riječ te razvoj rane pismenosti.

5.4. Pjesmice

Glazba je oduvijek prisutna u životu djeteta od njegove najranije dobi i ima važnu ulogu u njegovu razvoju. Neka istraživanja navode kako majčino pjevanje privlači više pažnje dojenčeta nego njezin govor (Bačlija Sušić, 2018). Jedan od prvih i najučestalijih glazbenih oblika koji se koristi od jaslca je upravo pjesma. Postoje dvije vrste pjesama: dječje pjesme (tradicijske, folklorne, narodne) i pjesme za djecu (umjetničke, komponirane pjesme).

Razlika između ove dvije vrste ogleda se u tome što su dječje pjesme stvarala sama djeca, a pjesme za djecu su osmislili i stvorili odrasli te ih namijenili djeci. Pjesme mogu pomoći u razvoju govora djece, ali im moraju biti prilagođene i njima primjerene. Tekst mora biti primjeren dobi (ne predugačak), jasan s jednostavnim rječnikom, djeci razumljiv, zanimljiv i lako usvojiv. Također, važan je i opseg pjesme koji mora biti prilagođen manjem opsegu djetetova glasa (Gospodnetić, 2015). Ritam pjesme, intonacija, rima, pjevni glas djetetu stvaraju i senzoričku ugodu. Ponavljanje pjesmica djeci pridonosi velikom zadovoljstvu.

5.5. Brojalice

Brojalica se definira kao vrsta ritmičnog govora. Nju kreiraju sama djeca i ona im služi za razbrojavanje. Melodija brojalice sastoji se od dva ili tri tona. Brojalice se dijele na: racionalne brojalice (sa smislom) i iracionalne (bez smisla) te na brojalice u mješovitoj mjeri. Kod izgovaranja brojalice važno je obratiti pažnju na točan naglasak u riječi. Posljednji slog u brojalici često je naglašen (Gospodnetić, 2015). Od mnogobrojnih dobrobiti koje brojalice imaju za djecu, posebno se ističe poticanje govornog razvoja, pravilnog izgovora glasova,

bogaćenje rječnika te razvoj slušanja. Brojalice potiču i na kreativnost, a njihov ritam se može izražavati različitim pokretima (pljeskanje, mahanje, njihanje, poskakivanje...) (Peteh, 2007). Još jedna podjela brojalica dijeli ih prema izvedbi i prema sadržaju. Brojalice prema izvedbi mogu biti govorene i pjevane brojalice. Govorene brojalice izgovaraju se na jednom, istom tonu, dok pjevne brojalice sadrže do četiri tona. Podjela prema sadržaju uključuje konkretne, besmislene i kombinirane brojalice. Konkretna brojalica ima smisla i sadrži realni tekst, dok tekstovi onih besmislenih nemaju smisla. Kombinirane brojalice sastoje se od stvarnih i izmišljenih, dječjih riječi. Pri izgovoru, slogovi i riječi moraju zvučati jezično ispravno. (Jurišić, Sam Palmić, 2002).

6. Izabrane bilješke iz prakse odgojiteljskog poticanja dječjega jezičnoga razvoja i rane pismenosti

Pjesmice su bile prvi glazbeni oblik s kojim su se djeca iz naše skupine susrela u jaslicama. Pri dolasku u kolektiv, voljele smo osigurati toplu i ugodnu atmosferu kako bi djecu sam prostor i ozračje u njemu umirilo i privuklo. Dječje pjesmice svirale su u našoj sobi dnevnog boravka. To se pokazalo vrlo uspješnim kod prilagodbe nekoliko djece, uključujući i težu prilagodbu jedne djevojčice. Njezina reakcija na početku adaptacije i prilikom dolaska u kolektiv bila je izrazito burna. Međutim, u razgovoru s majkom i u pokušajima da djevojčici olakšamo prilagodbu, shvatile smo kako ona jako voli pjesmu „Kad si sretan“. Odlučile smo da navedena pjesmica redovito svirala pri dolasku djevojčice, ali i ostale djece u kolektiv. Dogodilo se to da se djevojčica, čuvši svoju omiljenu pjesmicu, puno lakše odvajala od majke ili bake pri dolasku u vrtić. Pjesma ju je privukla i ona bi mirnije ulazila u našu sobu te odmah prilazila izvoru zvuka uz ponavljanje pokreta u pjesmici. Pjesmice su često bile način da djeci preusmjerimo pažnju prilikom teških trenutaka u prilagodbi. Tijekom pjevanja pjesmica u sobi bi zavladao mirnija atmosfera, a djeca su ih često, barem nakratko, slušala sa zanimanjem. S vremenom, nakon prilagodbi, počela su se uključivati u pjevanje. Osim „Kad si sretan“, jako su voljeli i pjesmice „Patak“, „Boc-boc iglicama“, „Zeko, zeko“, „Zvončići“, „Avanture maloga Juju“ i sl.

U jasličkoj skupini najčešće sam pribjegavala korištenju malešnica i igrama prstima. Usvajanje govora kroz njih je nenametljivo, a djeca rado sudjeluju u njihovu ponavljanju. U vrijeme prilagodbi, kada je rad u jasličkim skupinama izrazito zahtjevan, kada je posebno teško djeci, a onda i roditeljima i odgojiteljima, ono što je često uspijevalo barem na kratko umiriti i preusmjeriti dječju pažnju bile su pjesmice, malešnice i igre prstima. Mojoj skupini posebno se svidjela malešnica „Bi-ba bučicu“. Djeca su zaista brzo počela ponavljati, najprije pokrete, a onda i posljednje riječi u stihovima te rimu. Svaki puta su pratila pokrete i riječi sa velikim zanimanjem i redovito su tražila da ju ponavljamo. To je jedna od prvih malešnica i igara prstićima koju su usvojila. Posebnu vrijednost imaju i informacije koje su nam roditelji prenosili – da djeca i doma ponavljaju stihove i pokrete. Prilikom njihova izgovaranja važno je obratiti pažnju na lagani, sporiji tempo i jasno govorno izražavanje kako bi djeca mogla pratiti pokrete i riječi. Također, napetosti i smirivanja u tekstu treba posebno govorno naglašavati. Jednom pokazani pokreti za određene stihove više se ne mijenjaju. Voljeli su i „Gle, ide jež“, „Ovaj prstić spavat' želi“, „Ovaj ide u lov“, „Tašun, tašun, tanana“, „Ide, ide bubamara“, „Motala, motala vunicu“, „U tanjuru tvom je juha“, „Prste ima ruka svaka“, „Kiša

pada“... S vremenom je napredovao govorni razvoj kod djece i ona su počela ponavljati sve više stihova. U vrijeme kada dolazi do eksplozije imenovanja, djeca su ubrzano ovladavala riječima iz svoje okoline i tada se najviše vidio napredak i u usvajanju riječi, stihova i pjesmica.

Tijekom svoga rada često sam posezala i za slikovnicama kao poticajem za govorno-jezičnim razvojem djece u svojoj skupini. Tu se često radilo o kompletu Piko (npr. „Piko ide spavati“, „Piko pomaže“, „Piko na selu“, „Piko ima sestricu“, „Sretan Božić, Piko“...) i Miffy (npr. „Miffy na snijegu“, „Miffy na plaži“, „Miffy plače“, „Miffy slavi rođendan“, „Miffy u kući“, „Gdje je Miffy?“, „Što Miffy oblači?“...) slikovnica koje su obrađivale djeci bliske teme. Ove slikovnice imaju odgojno-obrazovnu vrijednost i jednostavne ilustracije primjerene dječjoj dobi. Neke slikovnice sastojale su se samo od ilustracija pa se priča oblikuje samo po slikama. Neke imaju rimu i stihove što se pokazalo djeci vrlo zanimljivo. Tekstovi su kraći pa ih djeca mogu lako pratiti i razumjeti. Prije čitanja slikovnice najprije treba osigurati ugodnu i toplu atmosferu te, ukoliko je to moguće, bez prekidanja tjeka aktivnosti. Čitanje slikovnica uvijek se odvijalo u istom, mirnom kutiću sobe dnevnog boravka. Samim uzimanjem i otvaranjem slikovnice, djeca iz skupine već bi se okupila i zainteresirano promatrala knjigu. Tijekom čitanja pokazivali smo na slike i imenovali predmete i pojave. Često bi nekoliko puta ponovno čitali jednu slikovnicu, ovisno o dječjem interesu i željama. Nakon čitanja, voljeli su i sami listati knjigu i pokazivati na ilustracije, na što bismo opet ponavljali i imenovali pojmove. Djeca bi često sama posezala za knjigama i listala ih tijekom jutra ili popodnevnih sati u mirnom kutiću ili za stolom. „Čitali“ bi ih sami ili jedni drugima. Obično su birala knjige koje smo već zajedno nekoliko puta čitali. S vremenom su djeca počela povezivati događaje iz priče sa svojim iskustvima pa su se nadovezivala na njih.

7. Zaključak

„Govor je viša psihička aktivnost čovjeka koja mu omogućuje da pomoću sustava znakova i simbola priopćava svoja znanja, osjećaje, potrebe i mišljenja drugim ljudima“ (Starc i sur., 2004, 26). Razvoj govora i jezika najintenzivnije se odvija u prve tri godine djetetova života. Svako zdravo dijete rađa se sa sposobnošću za usvajanjem govora. Kako bi jezik usvojilo, potrebno je zadovoljiti određene preduvjete, kao što je razvoj slušnih i govornih organa, kognitivni razvoj, ali i poticajna okolina. Dijete, u interakciji s okolinom, može naučiti glasove bilo kojeg jezika kojem je izloženo pa okolina ima izrazito važnu ulogu. Stoga na roditeljima i odgojiteljima leži velika odgovornost u poticanju govornog razvoja djece.

Mnoge teorije usvajanje jezika objašnjavaju stavljajući naglasak na samo jedan segment jezičnog razvoja te se na taj način usvajanju jezika pristupa parcijalno. Bihevioristička teorija zastupa učenje po modelu pri usvajanju jezika. Nativisti govore da se djeca rađaju biološki spremna naučiti bilo koji jezik. Kognitivistička teorija ističe mišljenje, a socio-kulturna teorija socijalni aspekt kao jedini važan aspekt usvajanja jezika.

Teorije stavljaju naglasak na kritično razdoblje za usvajanje jezika (od prve do treće godine života), pritom zanemarujući prenatalni period za koji je dokazano da se stvaraju jezični temelji. Dijete već tijekom prenatalnog perioda čuje i reagira na zvukove iz svoje okoline. Postoje istraživanja koja pokazuju da se novorođenčad sjeća i reagira na zvukove koje je slušalo u majčinoj utrobi. Prenatalna izloženost govoru i jeziku može djetetu olakšati kasnije usvajanje govora.

Uloga odgojno-obrazovnih ustanova i odgojitelja u poticanju jezičnog razvoja je velika. Postoje mnogi načini na koje odgojitelji tijekom svog odgojno-obrazovnog rada tome mogu doprinijeti. Jezične igre, malešnice, igre prstima, pjesmice, brojalice samo su neke od metoda kojima se potiče govorni razvoj u odgojno-obrazovnim ustanovama.

Literatura

- Aladrović Slovaček, K. (2019). *Od usvajanja do učenja hrvatskoga jezika*. Zagreb: Alfa d.d.
- Aladrović Slovaček, K. (2018). *Kreativne jezične igre*. Zagreb: Alfa d.d.
- Andrešić, D., Benc Štuka, N., Gugo Crevar, N., Ivanković, I., Mance, V., Mesec, I., Tambić, M. (2009). *Najčešći poremećaji jezično-govorne komunikacije djece predškolske dobi: priručnik za roditelje, odgojitelje, pedijatre i sve koji prate razvoj djece*. Zagreb: Hrvatsko logopedsko društvo, Sekcija predškolskih logopeda grada Zagreba.
- Begovac, I. (2021). Trudnoća i prenatalni (fetalni) razvoj. U I. Begovac (Ur.) *Dječja i adolescenta psihijatrija* (41-55). Sveučilište u Zagrebu: Medicinski fakultet.
- Bačlija Sušić, B. (2018). Dječje glazbeno stvaralaštvo: stvaralački i autotelični aspekt. *Metodički ogledi: časopis za filozofiju odgoja*, 25(1), 63-83.
- Berk L. E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada SLAP
- Bratko, D. (2008). *Psihologija: udžbenik psihologije za gimnazije*. Zagreb: Tisak Profil
- Cattell, R. (2007). Children's Language Consensus and Controversy, London: Continuum International Publishing Group, *Studies in Second Language Acquisition*, 30(4), 546-547.
- Čudina-Obradović, M. (1995). *Igrom do čitanja: igre i aktivnosti za razvojanje vještina čitanja u djece od 3. do 10. godine*. Zagreb: Školska knjiga.
- Diklić, Z., Težak, D., Zalar, I. (1996). *Primjeri iz dječje književnosti*. Zagreb: Divič.
- Gilmor, T. M. (1989). The Tomatis method and the Genesis of Listening. *Pre- and Peri-natal Psychology Journal*, 4(1), 9-26.
- Gospodnetić, H. (2015). *Metodika glazbene kulture za rad u dječjim vrtićima*. Zagreb: Mali profesor.
- Grginić, M. (2007). Što petogodišnjaci znaju o pismenosti. *Life and school: journal for the theory and practice of education*, 53(17), 7-27.
- Hüther, G., Weser, I. (2019). *Tajna prvih devet mjeseci: putovanje u život*. Split: Harfa.
- Jovančević, M. i sur. (2009). *Godine prve: zašto su važne: vodič za roditelje i stručnjake koji rade s djecom predškolskog uzrasta*. Zagreb: SysPrint.
- Jurišić, G., Sam Palmić, R. (2002). Brojalica: snažni glazbeni poticaj. Rijeka: Adamić.
- Karmiloff, K., Karmiloff-Smith, A. (2002). Pathways to Language: from fetus to adolescent, Cambridge, MA: Harvard University Press, *Journal of Child Language*, 30(1), 237-251.
- Kovačević, M. (1996). Pomaknute granice ranog jezičnog razvoja: okvir za novu

- psiholingvističku teoriju. *Suvremena lingvistika*, 41-42(1-2), 309-318.
- Kuvač, J., Palmović, M. (2007). *Metodologija istraživanja dječjega jezika*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Largo, Remo H. (2013). *Sretno djetinjstvo: razvoj i odgoj djeteta do četvrte godine života*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Lenček, M., Užarević, M. (2016). Rana pismenost – vrijednost procjene. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 52(2), 42-59.
- Martinović, I. (2018). *Slikovnica kao poticajni materijal za leksički razvoj djece u trećoj godini života* [Neobjavljena doktorska disertacija]. Filozofski fakultet: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
- Martinović, I., Stričević, I. (2011). Slikovnica: prvi strukturirani čitateljski materijal namijenjen djetetu. *Libellarium: časopis za istraživanja u području informacijskih i srodnih znanosti*, 4(1), 39-63.
- Moomaw, S., Hieronymus, B. (2008). *Igre čitanja i pisanja: aktivnosti za razvoj predčitačkih vještina i početnog čitanja i pisanja u predškolskoj dobi i prvom razredu*. Buševac: Ostvarenje.
- Pavličević-Franić, D. (2005). *Komunikacijom do gramatike*. Zagreb: Alfa d.d.
- Peretić, M., Padovan, N., Kologranić Belić, L. (2015). Rana pismenost. U J. Kuvač Kraljević (Ur.) *Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama* (52-62). Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta.
- Peteh, M. (2007). *Zlatno doba brojalice*. Zagreb: Alinea.
- Peti-Stantić, A., Velički, V. (2009). *Jezične igre za velike i male*. Zagreb: Alfa d.d.
- Petrović-Šoćo, B. (1997). *Dijete, odgajatelj i slikovnica*. Zagreb: Alinea.
- Prebeg-Vilke, M. (1991). *Vaše dijete i jezik materinski, drugi i strani jezik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Radonić, M., Stričević, I. (2009). Rođeni za čitanje: Promocija ranog glasnog čitanja djeci od najranije dobi. *Paediatrica Croatica. Supplement*, 53(1), 7-11.
- Selimović, H., Karić, E. (2011). Učenje djece predškolske dobi. *Metodički obzori*, 6(2011)1(11), 145-160.
- Starc B., Čudina-Obradović M., Pleša A., Profaca, B., Letica, M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Stričević, I. (2006). *Projekt Čitajmo im od najranije dobi*. Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Šego, J. (2009). Utjecaj okoline na govorno - komunikacijsku kompetenciju djece; jezične igre kao poticaj dječjemu govornom razvoju. *Govor*, 26(2), 119-149.

- Velički V. (2009). Poticanje govora u kontekstu zadovoljenja dječjih potreba u suvremenom dječjem vrtiću. *Metodika : časopis za teoriju i praksu metodikâ u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi*, 10(18), 80-91.
- Velički, V., Katarinčić, I. (2011). *Stihovi u pokretu*. Zagreb: Alfa d.d.
- Žuvela, D., Guštin, D. (2010). Istraživanje i poticanje razvoja rane pismenosti djece u vrtiću. *Dijete, vrtić, obitelj*, 16(60), 16-20.

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Ja, Petra Urošević Ivanuš, izjavljujem da sam samostalno izradila svoj diplomski rad pod naslovom: *Mogućnosti poticanja dječjega govornog razvoja u jasličkoj odgojnoj skupini*, uz konzultacije s mentoricom doc. dr. sc. Jelenom Vignjević te uz korištenje relevantne literature.
